
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

О. А. Кравченко

кандидат юридичних наук
Класичний приватний університет

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто види юридичної відповідальності судового експерта в Україні з акцентом на аналізі процесуальних санкцій відповідальності експерта в кримінальному провадженні.

Ключові слова: судовий експерт, види юридичної відповідальності, кримінальне провадження, процесуальне правопорушення, процесуальна санкція.

Складовим елементом процесуального статусу експерта є відповідальність за невиконання чи неналежне виконання ним своїх обов'язків. Відповідальність об'єднує всі інші елементи процесуального статусу судового експерта та є одним із важливих засобів забезпечення законності й дисципліни в системі судово-експертної діяльності. Вивченню питання відповідальності експерта за порушення ним своїх обов'язків у юридичній науці приділяється значна увага, однак напрацювання науковців присвячені переважно дослідженню кримінальної відповідальності за надання неправдивого висновку. Крім учинення умисних кримінально караних дій, судовий експерт може не виконати чи неналежно виконати свої обов'язки, за що буде притягатись до інших видів відповідальності.

Метою статті є ґрунтовний аналіз усіх видів юридичної відповідальності в їх сукупності, які можуть застосовуватись до судового експерта як учасника кримінального провадження.

Згідно зі ст. 70 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та ст. 14 Закону України "Про судову експертизу", за невиконання своїх обов'язків судовий експерт може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [8; 9]. Саме такі види відповідальності для експерта передбачені й у п. 2.4. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) [11].

Науковці вважають, що експерт, крім юридичної відповідальності, несе й морально-етичну відповідальність за якість своєї роботи перед особою, яка призначила судову експертизу, судом, потерпілим, підо-

зрюваним (обвинуваченим), керівником судово-експертної установи, адже за результатами проведеного дослідження експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його, дотримуючись професійної етики та власної совісті [4, с. 128].

В Інструкції (п. 2.4) зазначено, що за надання завідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків, а також за розголошення даних, що стали відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно із чинним законодавством [11].

Виходячи зі змісту ст. 70 КПК України, за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність, передбачену ст. 384, 385 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що є гарантією достовірності висновку експерта й належного виконання ним своїх професійних обов'язків [5, с. 30].

Експерт попереджається про кримінальну відповідальність за зазначеними статтями КК України кожного разу, коли йому доручають проведення експертизи. Про це зазначено в ч. 2, ст. 102 КПК України. У висновку експерта обов'язково має бути вказано, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Попередження експерта про відповідальність здійснюється шляхом зазначення в постанові слідчого, прокурора або ухвалі суду. Якщо експертиза проводиться в експертній установі, то роз'яснення прав і попередження про відповідальність здійснює керівник експертної установи [8, с. 268].

Неправдивість експертного висновку полягає в унесенні до нього таких даних, що не відповідають дійсності й стосуються або окремих питань справи, або всієї її загалом [6, с. 76–77]. Цілком влучно окремі науковці стверджують, що висновок експерта є неправдивим, якщо в ньому підмінені об'єкти експертного дослідження, змінене ідентифікаційне поле досліджуваного об'єкта, неправильно викладені фактичні дані або має місце їх пряме заперечення чи вони свідомо неправильно оцінені експертом [4, с. 129].

Слід зазначити, що чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за неправильний (помилковий) висновок експерта. Якщо експерт у результаті дослідження доходить неправильного висновку внаслідок наукової невідповідності, незначного практичного досвіду, некомпетентності, неухважності, неповноти й поверхневості дослідження, спірних наукових положень, помилкового аналізу, до нього можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу [4, с. 130].

Кримінально караною є відмова експерта без поважної причини від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК України). Під відмовою від виконання обов'язків слід розуміти ухилення експерта від виконання покладеного на нього процесуального обов'язку здійснити експертне дослідження й надати висновок за відсутності поважних причин, які перешкодили б виконанню цього обов'язку. Відмова, викликана поважними причинами (хвороба, брак матеріалів, наданих для висновку, застосування психічного чи фізичного примусу тощо), у випадку підтвердження цих обставин не передбачає кримінальної відповідальності [6, с. 79, 81].

Стаття 387 КК України передбачає відповідальність експерта за розголошення даних досудового розслідування. Розголошення даних досудового розслідування утворює склад злочину, передбаченого ч. 1, ст. 387 КК України, якщо його вчинено без дозволу прокурора, слідчого і якщо особа (експерт) була попереджена в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані.

За невиконання чи неналежне виконання суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності своїх процесуальних обов'язків кримінально-процесуальний закон передбачає застосування заходів процесуального примусу, які характерні для одного з видів юридичної відповідальності – кримінально-процесуальної. Фактичною підставою кримінально-процесуальної відповідальності є вчинення суб'єктом протиправного діяння, що призвело до настання шкідливих наслідків, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням правових обов'язків, зловживанням суб'єктивними правами або виходом за межі допустимої поведінки, яка

не зумовлена помилковим застосуванням кримінально-процесуального закону [1, с. 57; 9, с. 47; 10, с. 96].

Оскільки експерт є самостійним учасником кримінального провадження, то факт учинення ним процесуального правопорушення свідчитиме про можливість застосування до нього процесуальних санкцій. Зокрема, за невиконання експертом процесуального обов'язку прибути до слідчого, прокурора, суду й дати відповіді на запитання під час допиту, процесуальний закон передбачає накладення грошового стягнення (ст. 144 КПК України). Іншого механізму стимулювання судового експерта до належного виконання вказаного процесуального обов'язку кримінально-процесуальний закон не передбачає [2, с. 89].

Відповідно до ч. 2, ст. 327 КПК України, явка експерта на судові засідання забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Слід зазначити, що Інструкція (п. 2.4) передбачає адміністративну відповідальність експерта за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду, відповідно до ч. 2 ст. 1853 Кодексу про адміністративні правопорушення України [11; 12]. Ця стаття передбачає також відповідальність за неповагу до суду, що виражається в непідкоренні особи розпорядженню головуючого чи порушенні порядку під час судового засідання, до якої може притягуватись і експерт [13]. Питання про притягнення особи до відповідальності за вияв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва, яка використовується для реалізації постановленої судом ухвали й наведення порядку в залі судового засідання (ч. 4 ст. 330 КПК України).

Законодавцем не передбачено відповідальності експерта за невиконання обов'язку заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених процесуальним законом, ця обставина з урахуванням значущості наслідків такої бездіяльності експерта для подальшого розслідування та розгляду кримінального провадження є серйозною прогалиною кримінально-процесуального законодавства [2, с. 89]. На наш погляд, було б доцільно встановити дисциплінарну відповідальність експерта за незаъявлення самовідводу в кримінальному провадженні за наявності для цього підстав.

Підставами для відводу експерта, крім загальних підстав, є також обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості. У разі існування таких обставин експерт, не чекаючи, поки йому заявлять відвід, зобов'язаний заявити самовідвід. Проведення експертизи особою, зацікавленою в результаті кримінального провадження, та надання нею висновку може призвести до постановлення незаконного судового рішення.

Висновок експерта є джерелом доказів і часто має важливе чи навіть вирішальне значення для справи, хоча є не обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження (ч. 10 ст. 101 КПК України). Саме тому висновок повинен надаватись експертом, який має право на проведення експертизи. Експертизу може провести як фахівець, що працює в державній спеціалізованій установі, так і фахівець, який там не працює.

Відповідно до ст. 10 Закону України "Про судову експертизу", судові експертизи проводять також експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, тобто приватні експерти [9]. Виникає питання про порядок притягнення цих осіб до дисциплінарної відповідальності. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів покладає на Центральну експертно-кваліфікаційну комісію розгляд питання дисциплінарної відповідальності судових експертів, що не є працівниками державних спеціалізованих установ (п. 2.1) [10].

Відповідно до п. 5.11 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5, до судового експерта можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: попередження; призупинення дії свідоцтва (на певний термін); позбавлення кваліфікації судового експерта; пониження кваліфікаційного класу судового експерта (застосовується щодо судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту) [10].

Окрім розглянутих вище видів юридичної відповідальності, експерт може нести матеріальну відповідальність у разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи. Завдана шкода може виражатись у знищенні, пошкодженні об'єкта експертизи. Відповідальність експерта настає лише в разі неотримання згоди в особи, яка залучила експерта до зміни властивостей переданих на дослідження предметів чи матеріальних цінностей, адже попереднє погодження щодо зміни об'єкта експертизи виключає відповідальність експерта.

Матеріальна відповідальність експерта передбачає його обов'язок відшкодувати шкоду, завдану при виконанні ним своїх службових обов'язків експертній установі, яка, у свою чергу, відповідно до ст. 1172 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відшкодовує шкоду, завдану експертом іншим особам. Якщо експертизу проводить експерт, який не працює в спеціалізованій експертній установі, тоді він відшкодуватиме майнову шкоду в повному обсязі за правилами, установленими цивільним законодавством, зокрема, ст. 1166, 1172, 1173, 1192 ЦК України.

Висновки. Таким чином, діяльність експерта як учасника кримінального провадження вимагає від нього підвищеної відповідальності за свої дії. Можливість притягнення експерта до різних видів юридичної відповідальності зумовлена також тим, що невиконання чи неналежне виконання ним своїх професійних обов'язків не завжди є умисним і свідомим, а зумовлене суб'єктивними чи об'єктивними факторами. Тому водночас із кримінальною відповідальністю щодо судового експерта передбачені менш суворі види відповідальності за процесуальні правопорушення – адміністративна, матеріальна й дисциплінарна.

Список використаної літератури

1. Ветрова Г. Н. Уголовно-процессуальная ответственность / Г. Н. Ветрова. – Москва : Наука, 1987. – 112 с.
2. Глазунова И. В. Теоретические и правовые аспекты участия эксперта в до-судебном производстве по уголовным делам : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. В. Глазунова. – Люберцы, 2009. – 230 с.
3. Громов Н. А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России / Н. А. Громов, С. А. Полунин. – Москва : Городец, 1998. – 152 с.
4. Жигалов Н. Ю. Ответственность в профессиональной деятельности судебного эксперта / Н. Ю. Жигалов, А. Н. Хоменко // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 343. – С. 128–130.
5. Зайцева Е. А. Уголовная ответственность в механизме правового регулирования судебно-экспертной деятельности / Е. А. Зайцева // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 4 (7). – С. 29–32.
6. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.
7. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/8073-10>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / [С. В. Кивалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко]. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. – 4651-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05>.

11. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Інструкція, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. – 53/5 З [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
12. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року – 4038-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
13. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькин. – Львов : Изд-во ЛГУ, 1976. – 142 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015.

Кравченко А. А. Виды юридической ответственности судебного эксперта в Украине

В статье рассматриваются виды юридической ответственности судебного эксперта в Украине с акцентом на анализе процессуальных санкций ответственности эксперта в уголовном производстве.

Ключевые слова: *судебный эксперт, виды юридической ответственности, уголовное производство, процессуальное правонарушение, процессуальная санкция.*

Kravchenko A. Types of Legal Responsibility Court Expert in Ukraine

The article discusses the types of legal responsibility court expert in Ukraine, with a focus on the analysis of procedural sanctions expert responsibility in criminal proceedings. The constituent element of the procedural status of the expert is responsible for any failure to perform his duties. Responsibility brings together all the other elements of the procedural status of a forensic expert and is an important means of ensuring the rule of law and discipline in the forensic activities. The study of the issue of responsibility for the disturbance of an expert of his duties in jurisprudence has received considerable attention, but the achievements of scientists devoted primarily to the study of criminal responsibility for false conclusion. In addition to committing intentional criminal acts, court expert cannot perform or improperly perform their duties, for which he will be involved in other types of responsibility.

Thus, the activities of the expert as a member of the criminal proceeding requires him increased responsibility for his actions. The ability to attract experts to the various types of legal responsibility due to the fact that any failure to perform his professional duties is not always a deliberate and conscious, but due to subjective or objective factors. Therefore, along with criminal responsibility in relation to court experts, provided less stringent forms of responsibility for procedural offense - administrative, financial and disciplinary.

Key words: *court expert, types of legal responsibility, criminal proceedings, procedural offense, procedural sanction.*